

**О.В. Ульянченко, д-р екон. наук, професор, член-кореспондент НААН
завідувач відділу економіки та стратегії розвитку виробництва
продукції тваринництва**

**Н.В. Прозорова, канд. екон. наук, старш. наук. співробітник
Інститут тваринництва НААН**

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОВОЧЕПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Забезпечення сталого розвитку національної економіки та подальше зростання всіх її показників є першочерговим завданням агропродовольчого комплексу України, основною метою державної інвестиційної політики, що здійснюється сьогодні. Проте досвід економічно розвинутих країн свідчить: розбудова економіки держави неможлива без перегляду якісної структури процесів, що відбуваються в економіці; без збільшення обсягів інвестиційних коштів, які залучаються до всіх галузей вітчизняного виробництва; без поліпшення загального рівня інвестиційної діяльності, що може здійснюватися лише на базі інноваційних структурно-технологічних змін [6].

Унаслідок того що Україна протягом декількох років перебувала у стані глибокої економічної кризи, зараз сучасний стан її виробництва характеризується високим рівнем зносу основних фондів, їх фізичною та моральною застарілістю. Особливо це стосується галузей, що належать до переробного комплексу країни, який зазнав найбільших втрат. Єдиним виходом із такого становища є переведення всіх виробництв, за допомогою інноваційної моделі розвитку, на якісно новий рівень функціонування. Це допоможе стабілізувати розвиток економіки, зробити вітчизняні підприємства переробної галузі конкурентоспроможними імпортерами високоякісних продуктів, розширити ринок збуту продукції національних товаровиробників на міжнародному ринку.

Переробна овочева продукція є важливою складовою харчового ланцюга. Забезпечення продукцією переробки овочів є однією із задач сучасного продовольчого ринку. Основними проблемами в овочепереробній галузі є відсутність у багатьох підприємств налагоджених зв'язків з постачальниками сировини та доступу до ринків збуту, висока енергоємність виробництва, низький рівень забезпеченості власними плодово- та овочесховищами для зберігання продукції протягом року та постійної підтримки виробничого процесу. Недостатній розвиток в Україні

овочепереробної промисловості став наслідком скорочення виробництва плодоовочевої продукції та зростання її імпорту протягом останніх років. У 2006-2012 рр. падіння виробництва плодоовочевої продукції в Україні становило 16,8 %, тоді як імпорт зріс на 3 %. Стратегічний курс на розвиток овочівництва приведе до активного відродження великих і малих підприємств переробки овочевої сировини, створення нових виробничих потужностей щодо сортування, фасування та пакування овочів, їх охолодження та якісного зберігання. При цьому, відкриваються нові перспективи щодо створення ринків збуту овочевої продукції як в Україні, так і за її межами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість проблеми розвитку овочепереробної галузі підтверджується наявністю значної кількості праць вчених, зокрема, вагомих наукових внесок у контексті зазначеного зробили такі вчені-економісти: В. Гудзь, С. Дем'яненко, С. Каленська, С. Кальченко, В. Муковоз, Н. Перепелиця, В. Писаренко, Г. Рябенко, Д. Семенда, В. Трегобчук, О. Шпичак [1-9] та ін. Проте, питання подальших напрямів розвитку овочепереробної галузі залишається недостатньо висвітленим.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є теоретико-методичне обґрунтування сучасного стану та перспектив розвитку овочепереробної галузі України.

Виклад основного матеріалу досліджень. Необхідність нарощування потенційних можливостей овочепродуктового підкомплексу зумовлена, перш за все, потребою у забезпеченні населення країни високоякісною продукцією овочівництва, яка є основним джерелом поповнення організму різного типу вітамінами, мінералами, мікроелементами, унікальні властивості яких є однією із складових здоров'я суспільства.

Сучасний стан промислової переробки овочів зменшив зацікавленість великих господарств щодо розширення площ та інвестування галузі овочівництва. Водночас глобалізація економічних зв'язків і здешевлення логістичних схем обумовили масове завезення овочів в Україну з інших країн світу. В наслідок чого визначилась тенденція до скорочення обсягів виробництва та експорту вітчизняних продуктів переробки овочів.

Незважаючи на те, що Україна входить до першої десятки світових лідерів за валовим виробництвом овочевої і баштаної продукції та має значний експортний потенціал, сальдо зовнішньої торгівлі продукцією переробки овочів залишається від'ємним (у січні-липні 2012 р. – 15,2 млн дол. США, у 2011 р. – 48,8 млн дол. США, у 2010 р. –

13,1 млн дол. США, у 2009 р. – 48,1 млн дол. США). Основними проблемами в овочепереробній галузі є відсутність у багатьох підприємств налагоджених зв'язків з постачальниками сировини та доступу до ринків збуту, висока енергоємність виробництва, низький рівень забезпеченості власними плодо- та овочесховищами для зберігання продукції протягом року та постійної підтримки виробничого процесу [7].

За результатами аналізу виробничих потужностей найбільших овочепереробних підприємств України встановлено, що група компаній «Верес» здійснює виробництво 24 муб/рік; ЗАТ «Чумак» та ЗАТ «Ніжинський консервний завод» – по 20 муб/рік; консервний завод Univer – 15 муб/рік; ЗАТ «Крафт» та СП «Микаленд» – по 12 муб/рік. Дані підприємства є лідерами у своїй товарній групі овочевої консервації, зокрема: ЗАТ «Чумак» – лідер по томатних консервах; група компаній «Верес» – по грибах; ЗАТ «Ніжинський консервний завод» – по огірках; ВАТ «Волинь-Холдинг» – крупний виробник кетчупів; Білоцерківський, Кам'янець-Подільський, Бродовський, Бережанський, Богуславський консервні заводи спеціалізуються на виробництві консервованого зеленого горошку. Сучасному аграрному виробництву і овочівництву зокрема притаманне явище сезонності виробничого процесу, що позначається на діяльності переробних підприємств. Останні змушені планувати параметри власного виробничого процесу таким чином, щоб якнайменше відчувати вплив даного явища у постачанні сировини та реалізації виробленої продукції.

В цілому, галузь овочівництва в Україні в останні роки поступово відроджується. Сприятливі ґрунтово-кліматичні умови та зростання попиту на овочеву продукцію – основні чинники розширення виробництва. Зростання рівня споживання овочів та попиту на овочеву продукцію, в останні роки зумовило збільшення посівних площ, зайнятих під овочами (табл. 1).

1. Динаміка показників розвитку виробництва овочів в Україні у 2000-2012 рр.

Показники	Роки							2012 р. до 2000 р., %
	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	
Посівна площа, тис. га	518,6	464,4	448,8	457,9	456,4	467,8	498,2	96
Урожайність,	112,3	157,1	152,3	173,9	182,8	173,6	195,3	174

ц. з 1 га.								
Валовий збір, тис. т.	5821,3	7295,0	6835,2	7965,1	8341,0	8122,4	9833	169
Виробництво на 1 особу, кг.	118	155	147	172	181	177	194	164,5

Це обґрунтовується і пояснюється сформованістю маркетингової інфраструктури, досконалістю міжгалузевих взаємовідносин та цінової політики.

Для подальшого підвищення ефективності своєї діяльності аграрним товаровиробникам недостатньо розширення посівних площ. Саме тому необхідно значну увагу звертати на рівень урожайності та його підвищення з використанням прогресивних технологій та сучасних засобів виробництва. Урожайність овочевих культур має тенденцію до збільшення. Так з 2000 по 2012 рр. урожайність овочевих культур в Україні підвищилась на 74 %. Результатом зростання урожайності є збільшення валового збору овочів на 69 % та зростання на 64,5 % виробництва овочів на 1 людину за досліджуваний період.

Оскільки переробні підприємства залежні від результатів роботи аграрних товаровиробників, проблеми овочепереробної галузі у першу чергу пов'язані із нестабільністю виробництва у сільському господарстві. Щоб забезпечити випуск стабільно якісної продукції, окремі переробні підприємства формують власну сировинну базу. Так група компаній «Верес» вирощує сировину на 1,5 тис. га, не враховуючи шампінйонного комплексу, і починаючи з 2002 р. на 100 % забезпечує власне виробництво гірчицею, зеленим горошком і кукурудзою. На ЗАТ «Ніжинський консервний завод» вирощують огірки на шпалері в агроцеху „Переяславка”.

Найбільшу питому вагу в структурі виробництва овочевих культур в Україні за 2000-2012 рр. займали господарства населення, частка яких в середньому складає 85 %. Обсяг виробництва овочів сільськогосподарськими підприємствами за досліджуваний період збільшився на 56 %, а господарствами населення – 72 % (табл. 2) [8].

Найбільше овочевої продукції виробляють Херсонська, Харківська, Дніпропетровська, Полтавська, Донецька, Київська області. У 2012 році практично по всіх областях спостерігається невелике зростання рівня виробництва, у зв'язку з не сприятливими погодними умовами та державною політикою.

2. Виробництво овочевих культур в Україні за категоріями господарств у 2000-2012 рр.

Показник	Роки							2012 р. до 2000 р., %
	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	
Вироблено усіма категоріями господарств, тис. т.	5821,3	7295,0	6835,2	7965,1	8341,0	8122,4	9833	169
з них: сільськогосподарськими підприємствами	986,3	780,7	713,4	1108,6	1120,1	964,6	1540,5	156
господарствами населення	4835,0	6514,3	6121,8	6856,5	7220,9	7157,8	8292,5	172

Позитивні тенденції також зумовлені наявністю господарств, діяльність яких в сфері овочівництва є прибутковою. Дана ситуація забезпечується професійним підходом керівництва до організації процесу виробництва, вмільм використанням новітніх технологій та засобів обробітку ґрунту. Велике значення для зростання рівня ефективності виробництва в цих областях стало застосування інструментів маркетингу.

Ефективність функціонування овочепродуктового підкомплексу значною мірою залежить від системи економічних відносин між сільськогосподарськими, заготівельними, переробними і торговельними підприємствами. Виробництво – зберігання – переробка – реалізація – споживання є ланками одного ланцюга, тому неможливо домагатися прибутковості однієї з них при збитковості інших. Необхідна взаємовигідна співпраця, налагодження інтеграційних зв'язків.

Динаміка реалізації овочів в сільськогосподарських підприємствах за 2009-2012 рр. підтверджує позитивні тенденції. Реалізація овочів в 2012 р. проти 2009 р. зросла на 68,8 %, виручка від реалізації - на 64,4 %, прибуток – на 31,1 %. Встановлено, що за період 2009–2012 рр. рівень рентабельності вирощування овочів сільськогосподарськими підприємствами мав позитивну тенденцію, що свідчило про відносно стабільний стан розвитку галузі (табл. 3).

3. Економічна ефективність виробництва овочевої продукції

у сільськогосподарських підприємствах в Україні у 2009-2012 рр.

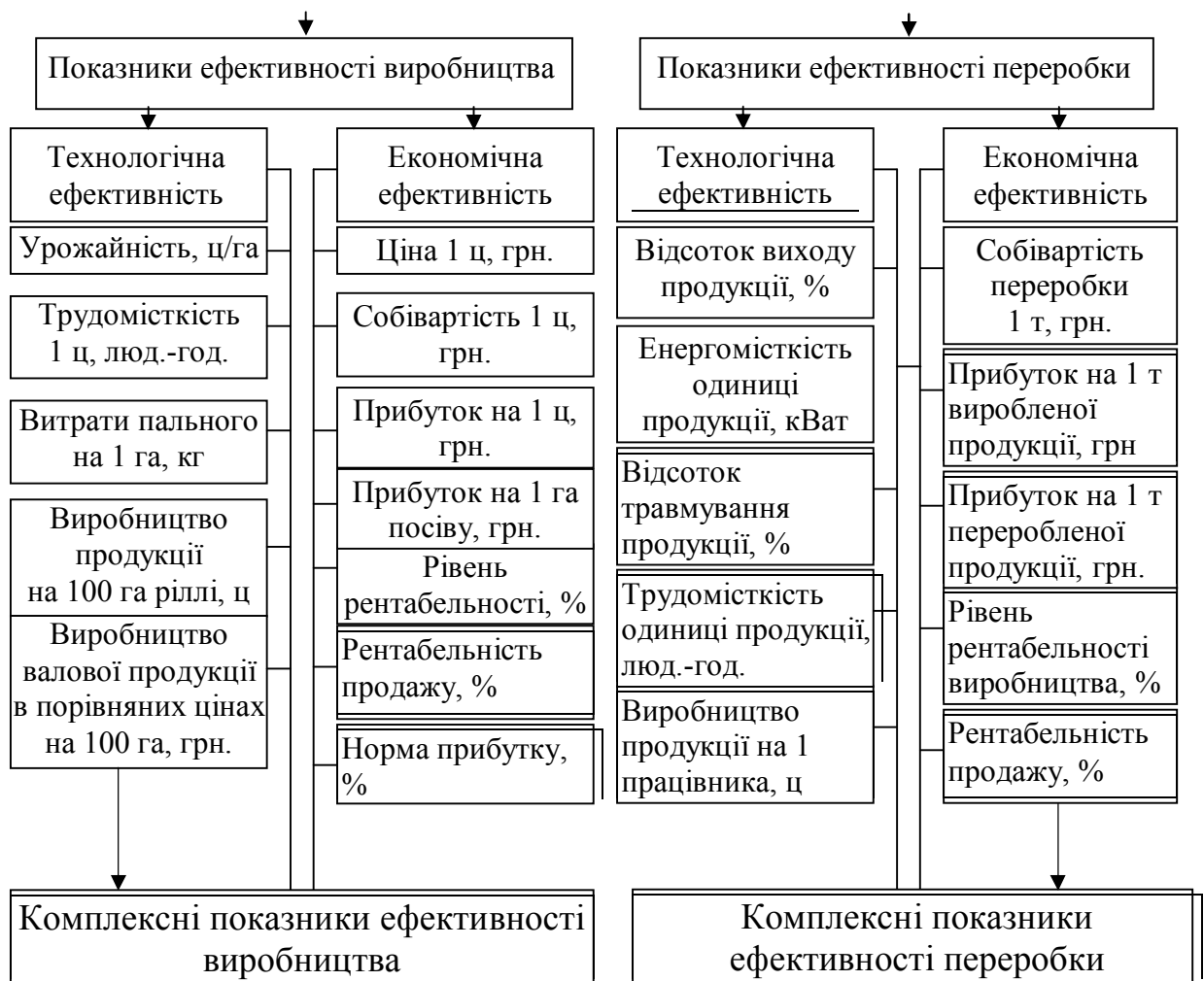
Показник	Роки				2012 р. до 2009 р., %
	2009	2010	2011	2012	
Реалізовано овочів, тис. т.	473	708,9	574	789,1	168,8
Повна собівартість, млн. грн.	956,3	1213,2	1375,9	1606,2	168
Середня ціна реалізації, грн. за 1 т.	2240	1857	2591	2207	98,5
Виручка від реалізації, млн. грн.	1059,6	1316,8	1487,3	1741,8	164,4
Прибуток, млн. грн.	103,4	103,6	111,4	135,6	131,1
Рівень рентабельності, %	10,8	8,5	8,1	8,4	-

Фактори, які впливають на зростання економічної ефективності виробництва та переробки овочів доцільно поділяти на п'ять груп: фактори пропозиції, фактори попиту й обміну, фактори взаємодії підприємств із державою, фактори економічних взаємовідносин із підприємствами, фактори зовнішнього середовища, що визначають прибутковість підприємства в ринкових умовах. Для аналізу ефективності виробництва й переробки овочів слід використовувати такі натуральні показники, як: урожайність, виробництво продукції на 100 га ріллі, вихід продукції при переробці, трудомісткість одиниці продукції, рівень травмування продукції, енергомісткість одиниці продукції. Із вартісних показників – собівартість одиниці вироблених та перероблених овочів, прибуток на 1 ц та на 1 га посіву, прибуток на 1 т виробленої та переробленої продукції, рентабельність продаж, рівень рентабельності, норма прибутку (рисунок).

Наведені показники дають змогу комплексно оцінити рівень ефективності виробництва та переробки овочевої продукції, що є підґрунтям для оцінки результатів діяльності й розробки напрямів підвищення економічної ефективності.

З метою розвитку овочівництва та овочепереробної галузі Кабінетом Міністрів України 31 жовтня 2011 р. було схвалено Концепцію розвитку овочівництва та переробної галузі, спрямовану на збільшення обсягів виробництва продукції овочівництва та переробної галузі шляхом залучення інвестицій та надання державної підтримки. Наразі триває розроблення на базі Концепції змін до Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р.

Показники ефективності виробництва та переробки овочевої продукції
--

Показники ефективності виробництва та переробки овочевої продукції

Державна політика підтримки овочепереробної промисловості має бути спрямована на сприяння розвитку сільськогосподарських заготівельних та збутових кооперативів та мережових структур з замкненими ланцюгами виробництва «від поля до столу»; стимулювання виробництва інноваційної продукції глибокої переробки; встановлення жорсткого контролю за якістю імпортової продукції.

Висновки. Досліджено стан овочепереробної галузі України. Враховуючи постійно зростаючий попит на продукцію овочівництва та потенційні можливості країни щодо збільшення валового виробництва овочів, слід застосовувати у сільськогосподарських підприємствах сучасні технології вирощування культур, які передбачають: максимально можливе пристосування до конкретних ґрунтово-кліматичних умов окремого господарства, сорту і вимог замовника щодо готової продукції; нарощування площі зрошувальних земель у підприємствах; постійне

збагачення новими сортами, гетерозисними гібридами, матеріалами, способами та прийомами вирощування; застосування екологічно-адаптованих систем удобрення на основі збалансованого землекористування. Встановлено, що для успішного розвитку овочепереробної галузі необхідно підприємствам випускати якісну, а отже, і конкурентоспроможну продукцію. Для реалізації цього завдання потрібно прийняти стратегію стабільного економічного розвитку на основі удосконалення економічних відносин між виробниками та переробниками овочевої сировини, що є необхідним заходом щодо розвитку овочепродуктового підкомплексу України.

Бібліографічний список: 1. Гудзь В.П. Землеробство: [підручник] / [за ред. В.П. Гудзя]; 2-ге вид. перероб. та доп. – К.: Центр навч. л-ри, 2010. – 464 с. 2. Дем'яненко С.І. Інноваційне зростання – основа стабільності агропромислового комплексу / С.І. Дем'яненко // Наука та інновації. – 2005. – № 1. – С. 87–98. 3. Каленская С. Семена – основа аграрных технологий / С. Каленская // Овощеводство. – 2008. – № 7. – С. 18–21. 4. Калініченко Є. Органічна продукція харчування / Є. Калініченко // Агросектор. – 2004. – № 1 (1). – С. 5–7. 5. Описание системы фертигации в современном овощеводстве [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://ovochivniztvo.in.ua/news/2012-11-14-28>. 6. Перепелиця Н.М. Сучасний рівень інноваційної діяльності в овочівництві [Електронний ресурс] / Н.М. Перепелиця. – Режим доступа: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/Agroin/.../PEREPELYZA.pdf. 7. Покращання систем логістики та маркетингу для МСП в сільському господарстві: Стандарти якості для свіжих фруктів та овочів [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bdmta.org.ua>. 8. Рябенко Г.М. Тенденції розвитку і резерви ефективного ведення регіонального овочівництва / Г.М. Рябенко // Вісн. аграрної науки Причорномор'я, МДАУ. – 2005. – Вип. 1 (29). – С. 106–110. 9. Семенда Д.К. Відновимо овочеву галузь / Д.К. Семенда // Економіка АПК. – 2000. – № 3. – С. 32–36.

Ульянченко А.В., Прозорова Н.В. Состояние и перспективы развития овощеперерабатывающей отрасли Украины. Предложены основные направления развития овощеперерабатывающей отрасли на основе улучшения общего уровня инвестиционной деятельности и определенности стратегии предприятий отрасли.

Ulyanchenko A., Prozorova N. Status and prospects industry of vegetable processing in Ukraine. The main directions of development industry

of the vegetable processing by improving the overall level of investment activity and identify strategies to the industry.